

Catalunya, el Calaix de sastre del Baró de Maldà.

Tots aquests diaris externs constitueixen en realitat extensos testimoniatsges de la vida quotidiana de gran valor per a l'historiador, una mena de periodisme literari capaç d'oferir una crònica de l'experiència subjectiva de la història¹¹.

Ben diferenciats dels diaris externs són els carnets i *cahiers*, els quals conformen una modalitat de la prosa testimonial caracteritzada pel registre de notes de lectura i treball, l'esbós d'obres futures i l'anotació de reflexions generals. Són, en definitiva, testimoniatsges intel·lectuals, que permeten d'accedir als apunts i esborranys previs a tota tasca creativa¹².

Els grans clàssics moderns del gènere *diaristic* han estat escrits gairebé tots durant la primera meitat del

¹¹ Segons Girard, op. cit., p. 15:

"Ce n'est pas exagérer que de les placer tous sous le signe de la chronique et de l'histoire, ni abuser des mots que de rapprocher leurs auteurs des modernes journalistes, épris de la nouvelle toute chaude, ou à sensation, dont ils se distingueraient seulement par l'activité de métier, qui impose à ces derniers de la livrer toute vive au public."

¹² Exemples il·lustres d'aquesta modalitat testimonial són els Manoscritti de Leonardo Da Vinci, els Cahiers 1716-1755 de Montesquieu, els famosos Cahiers Paul Valéry i els Carnets d'Albert Camus. Carnets i *cahiers* tenen un gran interès per als biògrafs i els historiadors de la cultura, tot i que el seu valor com a testimoniatsges socials sol ser menor que el dels diaris externs.

segle: així, els de Paul Valéry (Cahiers, 1957-1961), Virginia Woolf (A Writer's Diary, 1953), André Gide (Journal 1889-1939, 1939), Miguel de Unamuno (Diario íntimo, 1902), Franz Kafka (Tagebücher 1910-1923), Josep Pla (El quadern gris, 1939-1941), Fernando Pessoa (Livro do Desassossego, 1961), Cesare Pavese (Il mestiere di vivere. Il mestiere di poeta, 1951-1952), Albert Camus (Carnets, 1962), Katherine Mansfield (Journal of Katherine Mansfield), Anne Frank (Het Achterhuis, 1947) i, entre d'altres més, Gaziell (Meditacions en el desert, 1946-1951), J.V. Foix (Diari 1918) i Carles Soldevila (Fulls de dietari).

Tot i que la major part d'ells tracten de la intimitat dels seus autors, alguns diaris tenen un indubtable valor documental, proper a la crònica i a les formes més elementals de reportatge (aquelles exemptes d'indagació a partir de fonts). Així, per exemple, encara que de manera tímida, el d'Anne Frank, però sobretot els de Pla, Soldevila o Gaziell, tots els quals dediquen moltes pàgines al testimoniatge de fets i situacions socials coetànies¹³. Malgrat que la connexió d'aquesta mena de diaris externs amb el reportatge novel·lat sol ser lleu i

¹³ El propi Gaziell s'adona de l'interès testimonial de les seves meditacions en el desert:

"[...] crec que en aquest llibre hi ha molta cosa que, més ben o mal dita, pesa i compta com només pesen i compten les realitats. Es un testimoni verídic del moment històric que veié la increïble metamorfosi del règim de Franco, aliat i correligionari antidemocràtic i antiliberal de Mussolini i de Hitler, en aliat i protegit dels Estats Units d'Amèrica [...]"

Gaziell, Meditacions en el desert, Barcelona, Edicions 62/Orbis, 1984, pp. 10 i 11.

indirecta, convé tenir-la present.

Es possible, tanmateix, que el reportatge novel·lat rebi dels diaris i dietaris una altra mena d'aportació, al meu parer més decisiva: incorporar el seu esquelet compositiu essencial, consistent a estructurar isocrònicament l'exposició de la història mitjançant epígrafs corresponents a les successives dates temporals. Per bé que aquest no és un procediment habitual, ja hem tingut ocasió d'examinar alguns reportatges novel·lats -Eclipse total, de Michael Rogers, o Niente a così sia, d'Oriana Fallaci- en què ha estat utilitzat amb bons resultats.

6.1.3. LA LITERATURA DE VIATGES I EL REPORTATGE NOVEL·LAT

La també veterana literatura de viatges -conreada, sobretot, pels viatgers romàntics del XIX- ha generat durant el segle XX, prenent com a referent esdeveniments i situacions històriques coetànies, obres molt properes a la crònica i al reportatge periodístics.

Penso en l'abundant literatura d'aquest tipus escrita entorn de la Revolució Soviètica per, entre d'altres, André Gide (Retour de l'URSS, Voyage au Congo), Angel Pestaña (Setenta días en Rusia), Antoni Rovira i Virgili (Viatge a l'URSS), Josep Pla (Viatge a Rússia el 1925. Notícies de l'URSS. Una enquesta periodística), Pedro Hidalgo (Un notario español en Rusia), Fernando de los Ríos (Mi viaje a

la Rússia soviètica) o el ja citat Koestler.

La llista de viatgers contemporanis que han escrit coses vues properes al reportatge no s'acaba aquí, evidentment. Caldria afegir, entre moltes altres més, les temptatives *heterodoxes* d'Henri Michaux (Un barbare en Asie), Antonin Artaud (Els Tarahumara) o Henry Miller (The colossus of Maroussi); i les molt recents de Bruce Chatwin (The Viceroy of Ouidah, On the Black Hill) o Claudio Magris (Danubio), molt pròxima a l'assaig erudit.

A Catalunya, han escrit literatura de viatges propera al reportatge escriptors com el ja al·ludit Pla (Notes sobre Paris, Cartes d'Itàlia, Cartes de lluny), Gaziel (Castella endins, Portugal enfora), Ferran Soldevila (Hores angleses), Joan Fuster (Esquema d'una excursió) o Josep Maria Espinàs (Viatge al Prineu de Lleida, A peu per la Llitera). Entre els autors d'expressió castellana destaquen, entre d'altres, Camilo José Cela (Viaje a la Alcarria, Judios, moros y cristianos) i Juan Goytisolo (La chanca, Campos de Nijar).

Un cas a part és l'anomenada *literatura de la diàspora*, integrada per obres de Xavier Benguerel (Els fugitius, Els vençuts) o Vicenç Riera Llorca (Tots tres surten per l'Ozama). Les obres d'aquests exiliats catalans participaven, alhora, de les característiques de la literatura de viatges, de les memòries, de la crònica, del reportatge i de la novel·la. El propi Benguerel resumeix, a propòsit d'Els vençuts, els trets híbrids d'aquesta mena de peces:

"Per la manera de ser escrit, aquest llibre es deu assemblar bastant a una novel·la; en el fons, no ho és. Molts moments és possible que tingui un aire

de crònica; no del tot, perquè en l'ordre del temps, no es limita a ressenyar una successió d'esdeveniments. Tampoc no és un capítol d'història, ni podria ser-ho; el seu autor desconeix el maneig dels instruments tècnics per a la investigació que exigeix aquesta ciència. Tanmateix, aquest llibre, que conté una abundant exposició d'experiències personals i les d'un parell d'amics meus, participa, al meu entendre, de la novel·la, la crònica, la història [...]."¹⁴

D'altres exiliats com Joaquim Amat-Piniella (K.L. Reich), Avel·li Artis-Gener (556 Brigada Mixta), Joaquim Casas (Diari d'un soldat) i Pere Calders (Unitats de xoc) varen escriure també obres molt properes a la crònica i al reportatge novel·lats.

6.1.4. LA BIOGRAFIA I EL REPORTATGE NOVEL·LAT

Les primeres dècades del segle varen veure també el desenvolupament de l'antic gènere biogràfic, com més va més influït per les tècniques d'investigació histogràfica i, en l'aspecte formal, per les convencions i recursos de la novel·la. Als països anglosaxons, sobretot, alguns hereus del mestratge de Lytton Strachey (Eminent Victorians, Queen Victoria) produïren notables biografies alhora caracteritzades per la seva composició novel·lada i per una confecció basada en el rigor documental.

Per a André Maurois, un dels grans biògrafs moderns junt amb Stephan Zweig i el ja citat Strachey, la biografia

és necessàriament un gènere a cavall entre la historiografia científica i l'art literari¹⁵. La pretensió de destil·lar una vida humana completa, diu, fa precis l'ús de tècniques de documentació i indagació que tenen molt a veure amb les que empren els historiadors.

Tanmateix, la sovint impenetrable intimitat del biografat; la freqüent escassetat de documents i testimonis fefaents sobre la seva vida; la de vegades discutible sinceritat que caracteritza les declaracions dels biografats sobre si mateixos; totes aquestes dificultats, en resum, fan quimèric el propòsit d'obtenir un coneixement científic sobre els personatges triats pel biògraf -el qual, en escollir-los, ja manifesta implícitament, segons Maurois, una predisposició favorable envers ells.

Per a Maurois, el biògraf ha de completar la seva minuciosa recerca documental de dues maneres: d'una banda, aplicant el seu talent artístic per inferir intuïtivament els aspectes ocults de la personalitat del biografat; d'una altra, fent ús de la seva habilitat literària per tal de bastir un relat en què el caos i la complexitat inherents a una vida real s'ordenen en un tot harmònic. La biografia és també, necessàriament, una *trama*, una narració subjecta a convencions, tècniques i recursos de composició i estil alhora determinats per la tradició literària i per la sensibilitat i la cultura del biògraf.

¹⁵ André Maurois, Aspects de la biographie, Paris, Au Sans Pareil, 1928.

Les grans biografies conjuguen documentació i indagació científiques amb penetració artística. Sobre la base de l'extensíssima documentació que li cal reunir, el biògraf ha de saber triar el que és i no és digne de crèdit, i en quina mesura; contrastar els testimonis dels qui conegueren el biografiat; i, per fi, s'ha d'amarar de tot això fins al punt de ser capaç de formular hipòtesis raonables sobre tants aspectes inevitablement secrets de la personalitat de l'individú triat. I, per fi, ha de tenir la cultura, la intuïció i la intel·ligència precises per saber situar el biografiat en el context històric en què va viure.

Aquests mèrits són constatables a biografies com ara Tolstoi, de Henry Troyat; Marcel Proust, de George Painter; Queen Victoria, de Lytton Strachey; Roger Fry, de Virginia Woolf; Byron, d'André Maurois; Albert Camus, de Herbert Lottman; o, entre les biografies catalanes, a Un senyor de Barcelona, Vida de Manolo i Rusiñol i el seu temps, del gran Pla. Totes elles, alhora documents exhaustius i assaigs de comprensió artística, il·luminen no només la vida del biografiat, sinó el fons sempre un xic inabastable del seu temps. I ho fan tot emprant, sovint, procediments de composició i estil heretats de la novel·la.

La connexió de la biografia amb el reportatge novel·lat és, de nou, indirecta, però gens menyspreable. Com hem comprovat al llarg d'aquesta recerca, tots dos gèneres es confonen en algunes peces contemporànies de molt àrdua definició, com ara Un uomo, d'Oriana Fallaci; Orson Welles, de Barbara Leaming; Panamà Al-Brown, d'Eduardo

Arroyo; Marylin, de Norman Mailer; o Truman Capote, de Gerald Clarke. Tant la biografia com el reportatge contemporanis han rebut la influència de la novel·la, i és per això que en alguns casos és possible d'agermanar tots dos gèneres.

6.1.5. LA CRONICA I EL REPORTATGE NOVEL·LAT

La crònica és, sens dubte, l'herència més directa que el periodisme escrit modern ha rebut de la literatura testimonial i de la historiografia. Molt cultivada en els periodismes llatins -en francès, en català, en portuguès, en italià, en castellà-, la crònica és un gènere vellíssim, tan antic com la voluntat de donar testimoniatge sobre la societat i, en certa manera, la forma més espontània de relatar esdeveniments.

Des de les antigues cròniques històriques de Tucídides o Tàcit, l'actitud i els procediments dels cronistes han canviat ben poc: es tracta de relatar iscrònicament esdeveniments coetanis observats de primera mà, i d'anar-los comentant a mesura que necessiten ser explicats.

Casasús ha vist en la important tradició de cròniques medievals catalanes¹⁶ un antecedent de l'actual crònica periodística autòctona. Foren, al seu parer,

¹⁶ Les de Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere el Cerimoniós i Jaume I.

"els models primers del relat d'esdeveniments a la manera catalana que, a través dels alts i baixos de la nostra història literària i de l'evolució del nostre periodisme, arribaria fins a les generacions d'informadors contemporanis."¹⁷

El cert és que en els esmentats precedents tradicionals del gènere es manifesten ja els seus trets moderns, que a mesura que es desenvolupa la premsa informativa de masses van sent incorporats pels periòdics i convertits en un dels principals gèneres periodístics informatius¹⁸.

La vigència de la crònica en el periodisme modern és notòria, malgrat el predomini indiscutible que hi tenen dels gèneres informatius -informació, entrevista i reportatge-, desenvolupats sobretot per la poderosa premsa estadounidenca.

¹⁷ Josep Maria Casasús, El pensament periodístic a Catalunya, Barcelona, Curial, 1987, p. 65. La hipòtesi de Casasús és enormement suggerent, malgrat les dificultats que comporta la seva demostració.

¹⁸ La crònica és un gènere present, sobretot, a la premsa escrita als països europeus llatins. Als Estats Units mai no ha tingut una vigència comparable, tot i que, fins que l'agència Associated Press no s'inventà la famosa *piràmide invertida* durant la Guerra de Secessió -cercant un model compositiu apte per a la transmissió ràpida de notícies a grans distàncies i adequat als formats i a l'economia expressiva de la incipient premsa informativa-, els corresponents escrivien les seves informacions seguint l'ordre compositiu isocrònic propi de la crònica històrico-literària.

La crònica contemporània conserva bona part dels trets que han caracteritzat el gènere històricament: el periodista, sovint especialitzat -d'aquí el mot *cronista*- informa sobre un fet d'actualitat tot narrant-lo isocrònicament (sense refinaments tècnics, com ara el joc amb els plans temporals) i, alhora, comentant-lo lliurement, molts cops de manera lleument humorística; ja que no està sotmès a preceptes compositius, el cronista ordena els fets a discreció -partint, per exemple, d'una anècdota o bé d'una digressió personal- i escriu tan lliurement com sap, emprant sovint jocs de paraules, trops i figures d'estil que estiren i arrossen la simple denotació, la mera relació informativa de dades i testimonis. Es pot dir que l'estil de la crònica conjuga immediatesa i eficàcia periodístiques amb elaboració literària, i que aquesta llibertat expressiva és possible en bona part gràcies al lligam de familiaritat que el cronista -per mor de la periodicitat amb què escriu i de l'especialització temàtica que cultiva⁹-, estableix amb el lector.

La influència de la crònica periodístico-literària sobre el reportatge novel·lat ha estat important: aquest, d'elaboració molt més complexa i de composició més sofisticada, n'ha pres l'aptitud per a la narració vivida

⁹ En realitat, la crònica periodística adopta diverses formes, segons els temes que tracta; se'n poden així distingir diversos tipus: crònica de successos, judicial, parlamentària, de braus, esportiva, de societat, etc.

dels esdeveniments observats *in situ*.

Però, cal precisar que les diferències són notòries: de primer, la riquesa compositiva del reportatge novel·lat -per a combinar diferents plans espacials i temporals o per a emprar diversos punts de vista expositius- depasa les possibilitats de la crònica, limitada estructuralment al relat isocrònic dels esdeveniments; després, la indagació i el contrast de la informació en què es basa el reportatge novel·lat supera l'inevitable dependència del cronista d'allò que observa en qualitat de testimoni directe.

Durant el segle XX han estat relativament freqüents les hibridacions entre ambdós gèneres. Penso en algunes peces de Jack London (The People of the Abyss), John Reed (Ten Days That Shook the World, Insurgent Mexico), Ernest Hemingway (By-Line), Josep Pla (Madrid. L'adveniment de la República), George Orwell (Homage to Catalonia; The Road to Wigan Pier), Norman Mailer (The Armies of the Night), Susan Sontag (A Trip to Hanoi), Oriana Fallaci (Niente a così sia), Michael Herr (Dispatches) o, entre molts d'altres, Tom Wolfe (Radical Chic and Mau-Mauing the Flack Catchers).

Es relativament freqüent trobar peces alhora literàries i periodístiques que conjuguen trets de la crònica, el reportatge, l'autobiografia, la narració de viatges i la novel·la, fins al punt que els intents de classificar-les perden tot sentit. Cal, de més a més, tenir present que en certs casos el reportatge novel·lat no es combina amb la crònica, sinó que l'absorbeix com un ingredient més, a manera de *gènere intercalat*.

6.1.6. L'ASSAIG I EL REPORTATGE NOVEL·LAT

Al segle XX, el gènere assagístic ha proliferat i s'ha diversificat enormement. Peces fonamentals de la cultura contemporània han estat escrites en forma d'*assaig*²⁰, un gènere present a la filosofia, la sociologia, l'antropologia, la història, la lingüística, la política i

²⁰ La fundació de l'assaig sol ser atribuïda a Michel de Montaigne, la influència del qual sobre els assagistes posteriors ha estat enorme. Per començar, ell mateix establí el terme en els seus Essais (1580-1588). I en ells, sobretot, fundà un nou estil de prosa alhora testimonial i discursiva basat en la descoberta progressiva i l'examen minuciós de la pròpia identitat. El nou gènere, de la mà de Montaigne, es convertí en el segle XVI en expressió d'un dels trets definidors del nou esperit humanista: l'atenció a l'ésser humà per si mateix, considerat ara com un ens capaç de sostreure's a la providència divina i de situar-se al bell mig de la creació. L'exploració de si mateix que Montaigne *assajà* al llarg de la seva obra cabdal inaugurà, a més, una nova manera de conduir el pensament. Empès per un propòsit de caràcter ètic, Montaigne provà d'atansar-se temptativament al propi coneixement (perquè, com va escriure en frase cèlebre, "chaque homme porte la forme entière de l'humaine condition"), a la recerca dels nous valors que el Renaixement atribuïa a la condició humana.

el periodisme, per citar només alguns sectors bàsics de la cultura contemporània.

L'assaig ha estat, probablement, el més important vehicle d'expressió del pensament contemporani. L'han cultivat autors com Matthew Arnold (Culture and Anarchy), Bertolt Brecht (Kleines Organon für das Theater), Walter Benjamin (Illuminationen), Antonio Gramsci (Quaderni del carcere), José Ortega y Gasset (La España invertebrada, La rebelión de las masas), T.S. Eliot (Notes Toward a Definition of Culture), Lewis Mumford (A Time to Speak), Jean Paul Sartre (Situations), Albert Camus (Le mythe de Sisyphe), Edmund Wilson (The Wound and the Bow), Jaume Vicens Vives (Noticia de Catalunya), Roland Barthes (Mythologies), George Steiner (After Babel, The Death of Tragedy), Susan Sontag (On Photography, Styles of Radical Will) o Joan Fuster (El descrèdit de la realitat), per citar només alguns exemples notoris.

L'assaig ha esdevingut un gènere discursiu liminar, situat a la frontera entre gèneres diversos: el tractat filosòfic sistemàtic, la investigació sociològica, la prosa testimonial autobiogràfica i el que Steiner anomena *alt periodisme*. Desproveït del pesat rigor de la filosofia i del minuciós científisme de les disciplines socials, l'assaig és tanmateix, precisament per mor de la seva llibertat d'elaboració conceptual i estilística, un *generador d'idees* idoni per a l'intercanvi i la polèmica intel·lectual.

L'elasticitat formal del gènere assagístic -semblant, distàncies a part, a la de la novel·la- explica la seva